

Psychostasia: Transformácia a nadčasovosť motívu

Janka Miháliková

Váženie duší v starovekej gréčtine označované ako *psychostasia* (ψυχοστασία)¹ predstavuje jeden z najvýraznejších motívov v rámci náboženských a eschatologických predstáv starovekých kultúr. Tento motív symbolizuje posmrtný súd, pri ktorom sa duša zosnulého hodnotí pomocou váh, často pod dohľadom božstva alebo transcendentnej autority.² Význam psychostasia presahuje hranice antického Grécka: objavuje sa v egyptskej náboženskej literatúre, v židovskej apokalyptike a neskôr sa stáva integrálnou súčasťou kresťanskej ikonografie a teológie posledného súdu. V každej z týchto tradícií sa obraz váženia duší prispôbil špecifickému teologickému, kultúrnemu a ikonografickému kontextu, pričom si zachoval jadro: váženie ako akt morálneho zhodnotenia života človeka.

Na psychostasiu sa v modernom výskume nazerá ako na interkulturný a interreligiózný obraz, ktorý je prítomný v rôznych formách od staroegyptských pohrebných rituálov až po kresťanský posledný súd. Práve táto ikonografická kontinuita a teologická premenlivosť robí z psychostasia predmet interdisciplinárneho skúmania.³

¹ Článok „Psychostasia: transformácia a nadčasovosť motívu“ nadväzuje na príspevok publikovaný v zborníku Imrich PERES (ed.), *Smrť v tranzite (V.): Biblické, historické, etické a praktické pozadie smrti*, Bratislava: Academia Christiana, 2025, s. 145–155, ISBN 978-80-975002-1-4, ktorý zároveň rozširuje a podstatne dopĺňa.

² S. G. F. BRANDON, „The weighing of the soul,“ in *Myths and symbols: Studies in honor of Mircea Eliade*, ed. Kitagawa Long, Chicago: University Press, 1969, s. 91–110.

³ Nasledujúci prehľad predstavuje najvýznamnejších autorov, ktorí sa zaoberali témou psychostasia a sumarizuje hlavné závery ich výskumov. Graham sleduje vývoj psychostasia naprieč kultúrami – od Aischylovej tragédie cez egyptskú Knihu mŕtvych až po islamský súd. Dospieva k názoru, že váženie duší slúži ako univerzálny kultúrny rámec morálneho hodnotenia po smrti, ktorý presahuje konkrétne teologické systémy. Lloyd D. GRAHAM, „A Life in the Balance: Divine Judgement by Weighing,“ *Humanities Commons*, Academia Edu. USA: Academia.edu, 2023, s. 1–20, <https://works.hcommons.org/records/9228d-75d84/> [zverejnené 20. 2. 2025, cit. 21. 7. 2025]. Mihail analyzuje, ako sa v stredovekej sakrálnej ikonografii ustálila dvojica postáv – sv. Michal a Panna Mária – ako hlavní aktéri pri vážení duší. Mihail dospieva k záveru, že psychostasia tu fun-

1. PÔVOD A TEOLOGICKÝ VÝVOJ MOTÍVU PSYCHOSTASIE

Ikonografické trvanie a teologickú premenu výborne vystihujú *Stefano Zuffi* a *Rosa Giorgi* vo svojej knihe *Angels and Demons in Art*, kde uvádzajú:

Ikonografia psychostasie alebo váženía duší má korene v staroegyptskom svete, asi tisíc rokov pred narodením Krista. Podľa Egyptskej knihy mŕtvych⁴ bol zosnulý podrobený rozsudku, ktorý pozostával z váženía jeho srdca,⁵ pričom ako protivá-

guje nielen ako eschatologický obraz, ale aj ako komunikačný znak medzi priestorom sakrálneho a individuálneho prežívania smrti. Mihnea Alexandru MIHAIL, „The Iconographic Couple of St Michael as Weigher of Souls and the Protecting Virgin: A Visual Formula as a Marker and Maker of Medieval Sacred Space,” *Religions* 16, č. 6 (2025): 749, <https://www.mdpi.com/2077-1444/16/6/749> [zverejnené 10. 6. 2025, cit. 21. 07. 2025]. Howes sleduje symboliku váženía duší v literatúre druhochrámového judaizmu (napr. v *Knihе Henochovej*), kde sa objavuje implicitne. Poukazuje na vývoj konceptu spravodlivého súdu, ktorý sa neskôr explicitne vyjadri v kresťanskej tradícii. Llewellyn Howes, „Who will put my soul on the scale? Psychostasia in Second Temple Judaism,” *Old Testament Essays* 27, č. 1 (2014): 100–122, <https://journals.co.za/doi/pdf/10.10520/EJC152830> [zverejnené 2014, cit. 21. 7. 2025]. Bates interpretuje psychostasiu ako súčasť kresťanskej pastoračnej praxe stredoveku. Váženie duší bolo nielen predmetom ikonografie, ale aj súčasťou prípravy na smrť, modlitieb a rituálov. Stephen BATES, „Chapter 2 Preparations for a Christian Death: The Later Middle Ages,” in *A Companion to Death, Burial, and Remembrance in Late Medieval and Early Modern Europe, c.1300–1700*, Leiden: Brill, 2020, s. 72–105, https://doi.org/10.1163/9789004443433_004 [zverejnené 17. 11. 2020, cit. 21. 7. 2025]. Bremmer analyzuje, ako grécki autori (najmä Homer a Aischylos) vytvárajú základy pre eschatologické predstavy, ktoré neskôr kulminujú v ikonografii psychostasie. Jan N. BREMMER, „Body and Soul between Death and Funeral in Archaic Greece,” in *Ultimate Ambiguities: Investigating Death and Liminality*, New York – Oxford: Berghahn Books, 2015, s. 227–253. Vicelja systematizuje zobrazovanie váženía duší v stredovekom umení a zdôrazňuje jeho funkciu ako vizuálneho mostu medzi teológiou a laikmi. Marina VICELJA, „Religious Iconography,” in *The Routledge Companion to Medieval Iconography*, New York: Routledge, 2016, s. 1–14. Podľa Leone je psychostasia chápaná ako semiotický systém – kultúrny znak, ktorý vizualizuje náboženské predstavy o súdení duší. Leone ukazuje, že tento obraz slúži na budovanie religióznej identity v kresťanskej kultúre, najmä v ikonografii posledného súdu. Massimo LEONE, „Signs of the Soul: Toward a Semiotics of Religious Subjectivity,” *Signs and Society* 1, č. 1 (2013): 115–159.

⁴ Kniha mŕtvych (okolo roku 1500 pred Kristom) je zbierka textov napísaná na papyruse, ktorá pozostáva z množstva magických kúziel určených na pomoc mŕtvemu na ceste cez *Duat* (podsvetie) do posmrtného života. Bola uložená do rakvy alebo pohrebnej komory zosnulého. John H. TAYLOR (ed.), *Ancient Egyptian Book of the Dead: Journey through the afterlife*, London: British Museum Press, 2010, s. 54.

⁵ Váženie srdca sa uskutočnilo v *Duate* (podsvetie), v ktorom mŕtvych súdil boh Anubis. Protiváhou bola bohyňa spravodlivosti Maat, ktorá bola reprezentovaná pštrošom

ha bol použitý symbol bohyně spravodlivosti Maat. Táto téma pohrebného ume-
nia bola prenesená na Západ prostredníctvom koptských a kapadóckych fresiek
a funkcia dohľadu nad vážením, ktorá pôvodne bola úlohou Horusa a Anubisa,
prešla na archanjela Michala.⁶

V starogréckej epickej básni *Ilias* od Homéra sa opisuje zápas medzi
Achillom, významným gréckym hrdinom, a Hektorom, obrancom Tróje.
V priebehu súboja Achilles trikrát prenasleduje Hektora okolo trójskej
hradby. Následne Zeus zasahuje prostredníctvom zlatých váh, do kto-
rých umiestňuje Kéres – bohyně násilnej smrti – pričom jedna miera váh
je určená pre Achilla a druhá pre Hektora. Miska, ktorá sa naklonila,
určovala smrť jedného z protagonistov; keďže Hektorov Kér bol ťažší,
jeho smrť sa stala nevyhnutnou. Tento proces, gréckym termínom ozna-
čovaný ako *kerostasia*, znamená doslova „váženie smrti“ jednotlivca.⁷

Najstaršie známe váženie duší v spise s kresťanskými prvkami na-
chádzame v *Abrahámovom Testamente* z 1.–2. storočia. V texte Abrahám
pôvodne odmieta uznať svoju smrť a zdráha sa zomrieť, čo podnecuje
Boha, aby poslal archanjela Michala, ktorý ho usmerňuje k prijatiu vlast-
ného konca. Abrahám súhlasí, ale pod podmienkou, že bude môcť ešte
vidieť celý svet a všetky Božie diela, čo mu Boh umožní. Michal ho ná-
sledne vedie k širokej a úzkej bráne a potom mu ukazuje súd a odplatu.
Práve tam Abrahám uvidí anjela Dokiéla držiaceho rameno váh a vážia-
ceho duše, ich spravodlivé skutky i hriechy.⁸

perom. Ak sa misky váh vyrovnali, znamenalo to, že zosnulý viedol dobrý život.
Anubis ho vzal k Osirisovi (boh posmrtného života, Horus bol jeho synom) a naši
zosnulému miesto v posmrtnom živote. Ak ľudské srdce nebolo v rovnováhe s Maat,
potom zviera menom Ammit (požierač mŕtvych) bolo pripravené zjesť ho, a tak ukon-
čiť posmrtný život zosnulého človeka. Tamtiež, s. 209, s. 212, s. 215.

⁶ Whitney HOPLER, „Archangel Michael Weighing Souls,“ <http://learnreligions.com/archangel-michael-weighing-souls-124002> [zverejnené 24. 1. 2018, cit. 12. 5. 2024].

⁷ James V. MORRISON, „Kerostasia, The Dictates of Fate, and the Will of Zeus in the Iliad,“ *Arethusa* 30, č. 2, (1997): 276–296. Zo starogréckej mytológie môžeme doplniť aj meno Hermesa, syna Dia, ktorý bol nositeľom váh a sprevádzal duše mŕtvych do posmrtného života. Edina ESZENYI, „Angelology and Anthropology: A Regional Case Study of the Weighing of Souls,“ *Journal Archeology & Anthropolgy* 2, č. 4 (2020): 2.

⁸ Abrahámov Testament spracováva biblickú tematiku z 1. knihy Mojžišovej 11,26–25,11. Sústreďuje sa hlavne na priebeh Abrahámovho zomierania. Okrem biblického svedectva závet obsahuje mnoho prvkov aj z iných náboženských oblastí (perzskej, gréckej, egyptskej). Rabínska literatúra má v ňom tiež silný vplyv. V Testamente nachádzame aj kresťanské prvky, ktoré boli dodatočne vkomponované do spisu. Pôvodne ide o židovský spis, ktorý bol obľúbený aj medzi kresťanmi. Zachoval sa teda aj s kresťan-

Záznamy o vážení ľudských skutkov nachádzame aj v pseudoepi-
grafoch, najmä v 1. knihe Henochovej 41,1: „Potom mi bylo dáno po-
znať všechna tajemství nebes a uzříť, jak je rozděleno království a jak
skutky lidí jsou váženy na vahách.“⁹ Taktiež v 1. knihe Henochovej 61,8:
„Pán duchů posadil Vyvoleného na trůn slávy, kde v nebeských výši-
nách bude soudit všechna díla svatých a na vahách vážit jejich skutky.“¹⁰
A v 4. knihe Ezdrášovej 3,34: „Nuže poměř tedy na vahách naše nepravo-
stí a s nepravostmi těch, kteří bydlí v ostatním světě.“¹¹

V Písme Svätom sa archanjel Michal¹² (hebr. מיכאל *Micha'el*, lat. *Michael*, arab. *Mika'il* alebo *Mikal*, doslova *Kto je ako Boh*.) nikdy neuvádza v úlohe toho, ktorý váži ľudské duše. Príslovia 16,11 poeticky opisujú samotného Boha, ktorý posudzuje ľudské činy pomocou obrazu váh spravodlivosti. „Váha a pravé misky sú Hospodinove, Jeho dielom sú všetky závažia v meši.“¹³ Taktiež v knihe Jóbovej 31,5–6 čítame: „Ak som sa správal klamlivo, ak moja noha hnala sa za podvodom, nech ma Boh odváži na spravodlivej váhe a nech pozná moju nevinu.“¹⁴

Archanjel Michal je spomenutý v Starej zmluve v knihe proroka Daniela 10,13: „Ale knieža perzského kráľovstva stálo oproti mne dvadsaťjeden dní, a ajhľa, Micháél, jedno z prvých kniežat, mi prišlo na pomoc.“¹⁵ Rovnako v knihe Daniel 12,1: „V tom čase povstane veľké knieža Micháél, ktoré sa zastane synov svojho ľudu. Nastane čas súženia, aké-

skými úpravami a doplnkami. Zdeňek Souček a kol., *Knihy tajemství a moudrosti III. Mimobiblické židovské spisy: Pseudepigraphy*, Praha: Vyšehrad, 1999, s. 88, s. 106–107.

⁹ Zdeňek Souček a kol., *Knihy tajemství a moudrosti I. Mimobiblické židovské spisy: Pseudepigraphy*, Praha: Vyšehrad, 1999, s. 109.

¹⁰ Tamtiež, s. 124.

¹¹ Zdeňek Souček a kol., *Knihy tajemství a moudrosti II. Mimobiblické židovské spisy: Pseudepigraphy*, Praha: Vyšehrad, 1999, s. 217.

¹² O hierarchickom usporiadaní anjelov písali už rannokresťanskí autori (Gregor Nyský, Cyril Jeruzalemský). Základy hierarchického rozdelenia anjelských bytostí položil Pseudo-Dionýzios Areopagita vo svojom spise *O nebeskej hierarchii* (lat. *De coelesti hierarchia*). Dionýzios rozdelil anjelov do deviatich nebeských rádov (chórov, zborov) a do troch triád (trojstupňový poriadok). Do prvej trojice patria: serafíni, cherubíni a tróni. Do druhej trojice: panstvá, sily (cnosti) a mocnosti. A do tretej: kniežatá, archanjeli a anjeli. Podľa kresťanských a židovských prameňov existuje sedem archanjelov (zvestovateľov a poslov). K najznámejším archanjelom patria: archanjel Michal, archanjel Gabriel, archanjel Rafael a archanjel Uriel. Ján Rovt, *Slovník biblické ikonografie*, Praha: Univerzita Karlova – Karolinum, 2021, s. 20–22.

¹³ *Biblia*, Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1990.

¹⁴ Tamtiež.

¹⁵ Tamtiež.

ho nebolo, odkedy jestvujú národy, až po tento čas. V tom čase bude zachránený tvoj ľud i každý, ktorého nájdú zapísaného v knihe.“¹⁶ Archanjela Michala na týchto miestach nachádzame v úlohe odporcu voči démonovi a ochrancu Božieho ľudu.¹⁷

V novej zmluve je zmienka o archanjelovi Michalovi v Júdovom liste v 9. verši: „Veď ani archanjel Michal, keď bojoval s diablom a hádal sa o Mojžišovo telo, neodvážil sa vyniesť nad ním potupný súd; povedal len: Nech ťa Pán potrestá!“¹⁸ Taktiež v Zjavení Jána 12,7: „A povstal boj na nebi. Michal a jeho anjeli bojovali proti drakovi; i drak a jeho anjeli bojovali.“¹⁹ Archanjel Michal je tu zobrazený ako bojovník, ktorý porazí satana v nebeskom súboji.²⁰

Tieto novozmluvné pasáže – z Júdovho listu a Zjavenia Jána – predstavujú archanjela Michala ako eschatologického bojovníka, ktorý vstupuje do božského konfliktu nielen kvôli telu zosnulého Mojžiša, ale aj ako vodca anjelských zástupov v apokalyptickom boji proti zlu. Tento obraz sa v kresťanskej tradícii postupne rozšíril a reinterpretoval: Michal sa už v rannom stredoveku objavuje v homiletických textoch ako ten, ktorý váži duše zosnulých,²¹ ale zároveň ako ochranca ľudskej duše pred diablom a obhajca zosnulých na prahu večnosti.

Michalova rola sa neobmedzovala iba na bojovníka – postupne sa rozšírila o funkciu patróna pri smrti, anjelského sprievodcu, a prostredníka medzi dušou a Božím súdom, ako to dokladajú liturgické texty, ktoré vyzývajú k jeho príhovoru za zosnulých.²² Táto premennosť funkcií je priamo spätá s vývojom jeho kultu.

Rozmach uctievania archanjela Michala v ranom a vrcholnom stredoveku, predovšetkým v oblastiach Talianska a Francúzska, súvisel s narastajúcou popularitou pútnických miest spojených s jeho zjavením

¹⁶ Tamtiež.

¹⁷ *Študijná Biblia*, Slovenský ekumenický preklad, Bratislava: Porta Libri – Banská Bystrica: Slovenská Biblická spoločnosť, 2015.

¹⁸ *Biblia*. O hádke archanjela Michala s diablom hovorí aj židovský apokryf Nanebovzatie Mojžiša z 1. storočia po Kristovi. *Študijná Biblia*

¹⁹ *Biblia*.

²⁰ *Študijná Biblia*.

²¹ Kázne Jána Zlatoústeho a Cassiodora (4. a 5. stor.), ROYT, *Slovník biblické ikonografie*, s. 242.

²² „A prosíme Pannu Máriu, blahoslaveného archanjela Michala a všetkých anjelov, aby sa za neho (zosnulého) modlili.“ („Et oremus Sanctam Dominam Mariam, Beatum Michaellem archangelum et omnes angelos, ut orent pro eo.“) ESZENYI, *Angelology and Anthropology*, s. 2.

– ako Monte Gargano či Le Mont Saint Michel.²³ Michal tu nebol len ochranca jednotlivca, ale aj symbol nebeskej legitimity panovníkov, čím získal eschatologicko-politický rozmer. Jeho postava ako veliteľa nebeských zástupov sa analogicky premietla do obrazu kresťanského rytiera, brániaceho vieru a cirkev.²⁴

Napriek tejto zjavnej teologickej a ikonografickej dôležitosti sa však samotný motív váženia duší – psychostasia – v ikonografii posledného súdu objavuje relatívne zriedkavo, najmä do 11. a 12. storočia.²⁵ Tento vizuálny útlm môže súvisieť práve so špecifickou orientáciou kultu Michala – ten bol vnímaný predovšetkým ako bojovník a ochranca ríše, nie výlučne ako anjelský sudca či vážiaci duše.²⁶ Psychostasia sa tak síce teologicky udržala v liturgickom a dogmatickom vedomí, ale jej ikonografické spracovanie bolo často zastúpené inými aspektmi Michalovej eschatologickej funkcie.

Zároveň však treba poznamenať, že ani Písmo Sväté, ani literatúra pseudoepigrafického charakteru neuvádzajú explicitné prepojenie medzi archanjelom Michalom a aktom váženia duší. Michal je v Písme i v pseudoepigrafoch skôr zobrazovaný ako odporca diavla, nebeský bojovník, ochranca spravodlivých a ten, kto stojí pri človeku v okamihu smrti. Jeho ikonografické a teologické stotožnenie s postavou vážiaceho anjela sa preto javí ako výsledok dlhodobého procesu kultúrneho a náboženského prelínania – kde sa motív psychostasie, známy zo staroegyptskej tradície (Anubis), cez grécku predstavu Hermesa Psychopompa,²⁷ postupne premietol do postavy Michala. Tento symbolický prenos funkcií kulminoval v stredovekej ikonografii, kde sa psychostasia stala nielen výtvárnym motívom, ale aj silným dôvodom pre liturgické a ľudové uctievanie archanjela Michala ako toho, kto drží váhy spravodlivosti i meč večného súdu.²⁸

²³ Tamtiež.

²⁴ IVAN GERÁT, *Stredoveké obrazové témy na Slovensku: Osoby a príbehy*, Bratislava: Veda, 2001, s. 84.

²⁵ ESZENYI, *Angelology and Anthropology*, s. 4.

²⁶ ROYT, *Slovník biblické ikonografie*, s. 23.

²⁷ Archanjel Michal je tiež označovaný za Psychopompa, sprievodcu duší. Tamtiež, s. 23.

²⁸ Kompozície psychostasie mohli pôvodne držať Boh, Kristus, Manus Dei a anjel. Posledný z nich držal meč kvôli dotieravým diablom. Nakoľko medzi atribúty archanjela Michala patril aj meč, anjel bol stotožnený s ním. ESZENYI, *Angelology and Anthropology*, s. 2.

Božia ruka známa tiež ako Dexter Domini Dei. Keďže zobrazenie celej Božej postavy bolo neakceptovateľné v období neskej antiky a raného stredoveku, znázornená bola

2. SPÔSOBY IKONOGRAFICKÉHO ZOBRAZENIA

Tento vývoj sa výrazne odrazil aj v samotnom spôsobe zobrazovania Michala naprieč storočiami, kde sa jeho funkcie – od ochrancu, sudcu až po bojovníka – pretavili do konkrétnych výtvarných schém. V ranokresťanskom umení je archanjel Michal často zobrazovaný v liturgických odevoch, ako sú tunika, alba, dalmatika či pluvial, čím sa zdôrazňuje jeho účasť na nebeskej liturgii a úloha božského služobníka. Od stredoveku však prevažuje ikonografia bojovníka – oblečený v zbroji, s mečom, kopijou či štítom, čo odráža jeho rolu nebeského vojvodu a vífaza nad zlom. Medzi jeho konštantné atribúty patria aj váhy, ktorými váži duše zosnulých, ako aj drak alebo diabol, symbolizujúci porazené zlo pri jeho nohách. Tieto výtvarné atribúty sa koncentrujú do niekoľkých základných ikonografických scén: boj s drakom, zápas s Luciferom a padlými anjelmi, váženie duší a zjavenie sa v Monte Gargano.²⁹

Scéna váženia duší – psychostasia – má pritom osobitné výtvarné riešenie. Váhy drží archanjel Michal, pričom podľa ikonografickej tradície môže byť ťažšia buď miska so spravodlivou dušou, symbolizujúcou vífazstvo dobra, alebo opačne – miska so zatratenou dušou, preťažená hriechmi. Niekedy je tento výsledok umocnený zásahom iných postáv: diabol sťahuje misku hriešnika nadol, zatiaľ čo Panna Mária – ako orodovníčka – kladie na misku spravodlivej duše ruženec či prútik. Výjav tak reflektuje aj mariánsku soteriologickú úlohu a silu príhovoru svätých. Anjeli a démoni umiestnení pri miskách váh vizuálne identifikujú morálnu hodnotu vážených duší.³⁰

Z pohľadu umiestnenia v sakrálnom priestore sa výjav psychostasie objavuje v rôznych častiach interiéru – na severnej stene lode, v apside alebo na vífaznom oblúku. V neskorších obdobiach sa začína presúvať aj na exteriérové steny kostolov, čím nadobúda aj symbolickú funkciu ochrany. Táto tendencia nadväzuje na tradíciu zobrazovania archanjela Michala pri mestských alebo kostolných bránach, kde bol vnímaný ako strážca priestoru i duší.³¹

len Jeho ruka. Schiller hovorí o troch funkciách ruky v kresťanskom umení: 1. symbol Božej prítomnosti, 2. symbol Božieho hlasu 3. symbol Božieho prijatia obeti. Gertrud SCHILLER, *Iconography of Christian Art II*, London: Lund Humphries, 1972, s. 674.

²⁹ IVAN RUSINA – MARIAN ZERVAN, *Životy svätých: Ikonografia*, Bratislava: Pallas, 1994, s. 193.

³⁰ ROYT, *Slovník biblické ikonografie*, s. 23, s. 242.

³¹ ESZENYI, *Angelology and Anthropology*, s. 5.

Táto priestorová a funkčná variabilita výjavu psychostasie sa odráža aj v jeho geografickom rozšírení. Svedčia o tom zobrazenia v rôznych lokalitách ako sú Kraskovo (Malohont), Šivetice (Gemer), Košice (Abov), Švábovce (Spiš), Čečejevce (Abov), či Poruba (Horná Nitra).³² V gotickom kostole v Kraskove je archanjel Michal zobrazený v podobe krásneho mladého rytiera v brnení³³ v životnej veľkosti s roztvorenými krídlami a vo frontálnom postoji. Psychostasia je umiestnená v spodnej časti triumfálneho oblúka zo strany lode. Michal má v pravej ruke meč,³⁴ na ktorom sú kvapky krvi. V ľavej ruke drží váhy. V miske po Michalovej pravici sedí modliaca sa postavička s chlebom³⁵ a prútkom/žezlom/sviečkou. Na opačnej strane pokúšajú sa démoni ovplyvniť svojim konaním výsledok váženia. Jeden sedí v miske váh, druhý s mlynským kameňom z nej visí. Celá scéna psychostasie je samostatne rámovaná.³⁶

³² GERÁT, *Stredoveké obrazové témy na Slovensku: Osoby a príbehy*, s. 84–86.

³³ Archanjel Michal má na sebe brnenie, o ktorom Ivan Krasko v *Slovenských Pohľadoch* (1932) napísal: „Na krúžkovej košeli nosí železnými rebrovitými šínami zosilnené lentnerovité odenie, ktorého šíny nekryjú sa okrajmi, ale položené sú iba vedľa seba a nytami husto pripevnené sú k lentneru. Plecia, lakte a kolenná kryté sú iba prostými puklicami, známymi už v XIII. st., bez mušlovitej ochrany, akú začali používať na rozhraní XIV. a XV. st. a ktorá už dokonalejšie chránila lakte a kolenná než puklice. Na obraze vidieť i remienky, ktorými sú priviazané šíny na ramená, na stehná a na holene. Archanjelov lentner je krátky, aký nosili v Itálii a niet na ňom ani rytierskeho pása, čo bolo najčastejším zjavom tiež iba v Itálii, naproti zvyklostiam severných rytierov, ktorí ho vždy nosili.“ Oblečenie postáv na malbách je neraz dôležitým faktorom pre datovanie samotného obrazu. Ivan Krasko označil dobu vzniku fresky polovicu 14. storočia. Posledný reštaurátorský výskum v 80. rokoch 20. storočia preukázal, že ide o obdobie medzi rokmi 1360–1380. Ivan KRASKO, „Archanjel Michal: Nástenná malba v starobyľom kostole na Kraskove,“ in *Slovenské pohľady*, Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1932, s. 307–308; Milan TOGNER, *Stredoveká nástenná malba v Gemeri*, Bratislava: Tatran, 1989, s. 175.

³⁴ Zaujímavý je detail značky na rukoväti meča. Rádusmi delené koliesko a na ňom vztýčený kríž. Možno symbol Božieho súdu. KRASKO, *Archanjel Michal: Nástenná malba v starobyľom kostole na Kraskove*, s. 308.

³⁵ Chlieb ako spásenosné závažie pomáha duši prevážiť mlynský kameň. „Chlieb priamo poukazuje na jeden zo skutkov milosrdenstva – sýtenie hladných a podľa Kristových slov z evanjelia (Mt 25,31–46) dáva naplneniu tohto skutku eschatologický rozmer.“ Taktiež na sviatok sv. Michala (29. septembra) dochádzalo k odovzdávaniu feudálnych dávok. Ľudia pri vážení a odovzdávaní potravín mohli myslieť aj na váženie svojich duší. Malby tak mohli poslužiť ako vizuálny prostriedok pre dosiahnutie poslušnosti pri odovzdávaní úrody. Miroslava CÍPOVÁ – Peter MEGYEŠI, „Chlieb ako spásenosné závažie: K stredovekej ikonografii Váženia duší,“ *ARS* 49 (2016): 170.

³⁶ TOGNER, *Stredoveká nástenná malba v Gemeri*, s. 175. KRASKO, *Archanjel Michal: Nástenná malba v starobyľom kostole na Kraskove*, s. 301. Štátne reštaurátorské ateliéry Bratislava:

Podobné zobrazenie Archanjela Michala sa nachádza aj na južnej stene lode rotundy v Šiveticiach.³⁷ Nie všetky výjavy psychostasia vyzdvihujú bojovný charakter archanjela. Na štítovom poli portálu západnej fasády kostola sv. Michala v Košiciach je zobrazený archanjel Michal v jednoduchej tunike. V pravej ruke drží meč a v ľavej váhy. Pri nich sa do rozhodovania zapájajú po pravici menší anjel a na ľavej strane diabli. V Kostole sv. Filipa a Jakuba vo Švábovciach i v gotickom kostole v Čečejevciach sa vážená duša nachádza po archanjelovej ľavici a obe scény sú umiestnené v presbytériách kostolov.³⁸ V Kostole sv. Mikuláša v Porube je kompozícia psychostasia doplnená o postavu Alžbety Durínskej (Uhorskej),³⁹ ktorá zasahuje do procesu váženia. Sťahuje nadol misku s modliacou sa dušou, ku ktorej prilieha anjel. Na opačnej miske váh je zobrazená alegória hriechu.⁴⁰ Výjav psychostasia je rovnako ako kraskovský zobrazený na víťaznom oblúku zo strany lode.

Psychostasia ako ikonografický motív archanjela Michala nadobúda v sakrálnom priestore komplexný význam – od eschatologického symbolu spravodlivosti cez ochrannú funkciu až po regionálnu kultúrnu výpoveď. Jej variabilita v umiestnení, výtvarnom spracovaní a doprovodných postavách (napr. svätci, démoni, prosebníci) svedčí o hlbokjej teologickej a sociálnej adaptabilite (chlieb, baníctvo) tohto motívu v rámci slovenského stredovekého umenia.

ZÁVER

Motív váženia duší – *psychostasia* – patrí k archetypálnym zobrazeniam posmrtného súdu, ktorý prekračuje kultúrne i náboženské hranice. Od staroegyptského rituálu váženia srdca, cez grécke eposy, apokalyptické vízie židovskej a ranokresťanskej literatúry až po výtvarnú tradíciu kresťanského stredoveku, ide o obraz, ktorý sa neustále transformoval

STREDISKO KOŠICE, *Prípravná reštaurátorská dokumentácia: Reštaurovanie interiérových nástenných maľieb v ev. a. v. kostole v Kraskove*, spracovali Ladislav Székely – Jiří Josefík – Milan Tognier, 1984, s. 60.

³⁷ Milan TOGNER, *Stredoveká nástenná maľba na Slovensku*, Bratislava: Tatran, 1988, s. 100.

³⁸ GERÁT, *Stredoveké obrazové témy na Slovensku*, s. 84–86.

³⁹ V Porube, ktorá bola baníckou obcou, sa pri vážení duší objavuje postava sv. Alžbety Durínskej – patrónky baníkov. Tamtiež, s. 86.

⁴⁰ TOGNER, *Stredoveká nástenná maľba na Slovensku*, s. 82.

a zároveň si zachoval podstatnú ideu: morálne zhodnotenie ľudského života.

V rámci kresťanskej ikonografie sa váženie duší najvýraznejšie spojilo s postavou archanjela Michala. Hoci Písmo Sväté ho explicitne nespája s touto úlohou, jeho eschatologický charakter – ako bojovníka proti zlu, ochrancu Božieho ľudu a sprievodcu pri smrti – vytvoril predpoklady na jeho stotožnenie s vážiacim anjelom. Táto ikonografická identifikácia sa nevytvorila naraz, ale je výsledkom dlhodobého kultúrneho a náboženského prelínania – symbolické roly Anubisa, Hermesa Psychopompa a Dokiéla sa postupne premietli do kresťanského obrazu Michala.

Táto ikonografická a teologická adaptácia je dôkazom hlbokej sociálnej prispôsobivosti psychostasia: výjav sa nielen preniesol do rozličných kultúrnych prostredí, ale aktívne reagoval na lokálne duchovné potreby a vizuálne tradície. Dôkazom je napríklad jeho výskyt v sakrálnych priestoroch Slovenska – v Porube, Šiveticiach, Kraskove či Košiciach – kde je jeho výtvarné stvárnenie ovplyvnené konkrétnym regiónom, zbožnosťou i profesijnou štruktúrou obyvateľstva (napr. postava sv. Alžbety Durínskej v baníckom kontexte).

Psychostasia sa tak stáva nielen eschatologickým symbolom spravodlivosti, ale aj ochranným a kultúrne sformovaným obrazom, ktorý v sebe integruje boj dobra so zlom, mariánsky príhovor, ale aj každodenné symboly ako chlieb či váhy. Jej variabilita v umiestnení (interiér, exteriér), vizuálnom spracovaní a doprovdných postavách potvrdzuje jej nadčasovosť a univerzálnosť.

Záverečné tézy

- Psychostasia je univerzálny a interkultúrny motív prítomný v mnohých náboženstvách a epochách.
- Spojenie archanjela Michala s vážením duší je výsledkom kultúrneho a teologického vývoja, nie priamo biblického odkazu.
- Psychostasia sa v dejinách neustále transformovala, čím si zachovala nadčasovosť.
- Psychostasia má vysokú mieru ikonografickej, teologickej a sociálnej adaptability, čo umožňuje jej prítomnosť v rôznych náboženských a regionálnych kontextoch.
- Motív váženia duší v kresťanskom výtvarnom umení odzrkadľuje nielen vieroučné témy, ale aj duchovné potreby a identitu konkrétnych komunit.

Psychostasia: The Transformation and Timelessness of the Motif

Keywords: Psychostasis; The Weighing of Souls; Archangel Michael; Theology; Iconography

Abstract: The motif of the weighing of souls, known by the Greek term psychostasis, represents one of the most striking religious and eschatological images in the history of religion and visual art. This scene – originally associated with the judgment of the dead in ancient Egyptian religion – was transformed and integrated into Christian iconography through the Greek and Jewish cultural heritage, becoming a central element in the depiction of the Last Judgment. The archangel Michael became a key figure in Christian psychostasis, although his biblical role was primarily protective and combative. His iconographic and theological identification with the act of weighing souls arose as the result of a long-term cultural interweaving, in which the functions of funerary deities and messengers from pre-Christian traditions merged with Christian belief. The article analyzes the development of this motif from ancient religions to its Medieval artistic treatment in Slovakia. It discusses the occurrences of psychostasis in churches in Kraskovo, Šivetice, Košice, Švábovce, Čečejevce, and Poruba, emphasizing its theological, artistic variability, and social adaptability. The scene of psychostasis turns out to be an extremely flexible iconographic motif that adapts to local spiritual needs and regional specificities; whether this be a professional identity (mining), Marian piety or eschatological expectations. Psychostasis is thus presented as a universal religious image that has developed in the Christian tradition into a visually powerful symbol of justice, spiritual protection, and moral evaluation of human life. It also becomes the subject of interdisciplinary research at the intersection of theology, iconography, literary tradition, and cultural anthropology.

ThDr. Janka Miháliková
Univerzita Komenského v Bratislave
Evanjelická bohoslovecká fakulta
Bartókova 8
811 02 Bratislava
mihalikova74@uniba.sk